

УДК 342.95:343.54

В.П. ЯЦЕНКО, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Ключові слова: насильство в сім'ї, адміністративна відповідальність

Однією з нагальних проблем, що постають перед суспільством, є профілактика насилля, досить розповсюдженого явища в практиці повсякденного життя. Здебільшого воно є звичною формою спілкування та прийнятним способом розв'язання конфліктів. На жаль сьогодні ми стикаємося з різними видами та формами насилля, серед яких насилля в сім'ї є головним, оскільки саме воно породжує прояви інших видів. Особливих досліджень в цьому науковому напрямку немає, зокрема, можна назвати роботи В.В. Голіни. Тому метою статті є дослідження деяких, обумовлених останніми законодавчими змінами, питань адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.

Безумовно сфера сім'ї надзвичайно складна та багатоаспектна. Вона характеризується соціальною ізоляцією та замкнутістю. При цьому в даній сфері переважають неформальні стосунки, які регламентуються здебільшого нормами моралі, звичаями, традиціями, а тому дія правових норм суттєво обмежується. Крім того, тривалий час насильство в сім'ї як суспільне явище недооцінювалося державою, недостатньо засуджувалося суспільною думкою. Воно стало настільки звичним, що значна кількість людей сприймає його за норму. Лише останнім часом, із визнанням людини найвищою суспільною цінністю, а також наслідуючи приклад цивілізованої світової спільноти, спостерігається початок суспільної актуалізації проблеми насильства в сім'ї. Істотним поступом у цьому

напрямку стало прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [1]. Даним нормативним актом вперше сформульовано не лише поняття насильства в сім'ї, але й описані його конкретні прояви.

Зокрема, насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [1].

Насамперед, причини звичайної жорстокої поведінки, в першу чергу, криються в культурі нашого суспільства. Початковими проявами морально-етичної та соціально-психологічної деградації є деформація моральних якостей, що зовні проявляється у грубості, егоїзмі і цинізмі, збудженні низьких бажань і потягів, обмеженні інтелектуальних і вольових можливостей. Крім того, у сім'ях, де існує алкогольна проблема, панує атмосфера емоційної напруги, незадоволення, недовіри та відчаю. Руйнівними наслідками тривалого зловживання спиртними напоями є втрата колишнього соціального статусу, розпад сім'ї, втрата людської подоби.

Основною ознакою даного виду правопорушень необхідно виділити її ситуативний характер. Умисел на вчинення правопорушення по своїй адміністративно-правовій природі є невизначеним, при чому, здебільшого, він виникає раптово, в процесі безпосередньої конфліктної взаємодії між правопорушником і потерпілим, а тому значну роль в механізмі вчинення цього правопорушення відіграє поведінка потерпілого і конкретна життєва ситуація. Як правило, конфліктна ситуація виникає несподівано, при прискореному розвитку подій, коли її учасники не мають часу хоча би для якогось їх осмислення, у зв'язку з чим оцінка обстановки й наступна поведінка конфліктуючих базується виключно на емоційній основі [2, с.6].

Окрему увагу варто звернути й на суб'єкта вчинення насильницьких дій. Слід

визнати, що в більшості випадків - це особи, які мають відхилення в психічному здоров'ї, що заважає їх соціальній адаптації. Досить часто різного роду психічні аномалії (в межах осудності) певною мірою впливають на вибір протиправного варіанту розв'язання конфліктних ситуацій. При цьому у правопорушника спостерігається ряд негативних емоційно-вольових якостей: запальність, агресивність, грубість, жорстокість, ворожість, сварливість, злопам'ятність тощо. Поєднання цих якостей нерідко виступають першопричиною конфліктних зіткнень. До того ж знаходження особи у стані алкогольного сп'яніння значно прискорює реакцію організму на зовнішні подразники надзвичайно прискорюється.

Так, за аналізом статистичних даних свідчить що в першому півріччі 2010 року, кількість звернень з приводу насильства в сім'ї загалом по Україні склала 53785. При цьому серед них 423 надійшло від дітей, 43509 – від жінок та 5265 – від чоловіків [3]. Зауважимо, що найменше розповсюдження звернень з приводу насильства в сім'ї на території західних (Івано-Франківській, Чернівецькій, Закарпатській) областей. Певною мірою це можна пояснити тим, що ці регіони значно менші за розміром території та густотою населення, ніж центральні та північні області. Крім того, тут проживають переважно корінні жителі, які сповідують кращі національні і культурні традиції, релігійні канони, більш шанобливо відносяться до членів родини та близьких осіб. Як результат – менше сімейно-побутових конфліктів, а, отже, й проявів насильницьких дій.

Такий стан речей свідчить про необхідність впровадження дієвих механізмів реалізації притягнення осіб до адміністративної відповідальності.

На жаль, необхідно визнати, що сьогодні робота правоохоронних органів та соціальної служби в цьому напрямку належного результату не дає. Зазвичай виносяться постанови про відмову в порушенні кримінальних справ, а з правопорушником, в основному, проводяться профілактичні бесіди. Так, ста-

ном на перше півріччя 2010 року на обліку з приводу вчинення насильства в сім'ї перебувало 70473 особи. При цьому кількість винесених офіційних попереджень складає 42623, а кількість захисних приписів – 3724 [3].

Проте, навіть у випадках застосування адміністративної відповідальності за домашнє насильство не надто лякає любителів розпустити руки в сім'ї. Наприклад, за відмову людини, що вчинила насильство над членом сім'ї, пройти корекційну програму, їй загрожує мізерний штраф розміром 3–5 неоподатковуваних мінімальних доходів громадян, або виправні роботи строком до одного місяця з відрахуванням 20 % заробітку і в окремих випадках – адміністративний арешт [4]. У разі повторного правопорушення, санкції стають жорсткішими, але не надто дієвими.

Варто зазначити, що існують непоодинокі випадки, коли особа притягується до адміністративної відповідальності протягом року неодноразово. Але подібні заходи, зазвичай, практично не впливають на особу (в окремих випадках це провокує ще більшу агресію), а навпаки, дозволяють їй поводитися більш зухвало. Такий стан речей породжує зневіру у заявника в ефективності звернення за допомогою у випадках вчинення насилля в сім'ї та породжує боязнь за власне життя та життя оточуючих. Ситуація ускладнюється тим, що свідком насильства в сім'ї стають неповнолітні, що не може сприятливо відбиватися на емоційному стані й психічному здоров'ї як дитини, так і заявника. Крім того, пережитий досвід насилля вчить особу скоювати його, але вже по відношенню до слабшого відносно неї.

З метою вирішення даної проблеми доцільно було би посилити не лише санкцію ст.173-2 КпАП України, але й запровадити в Кримінальному кодексі України норму, що передбачатиме кримінальну відповідальність за вчинення насилля в сім'ї.

Окремої уваги потребує дослідження проблем, пов'язаних з функціонуванням передбаченої законодавством корекційної програми, мета якої полягає у попередженні, подо-

ланні та виправленні порушень, що виникають в особи, схильної до насильства. В першу чергу слід звернути увагу на відсутність дієвого механізму реалізації положень ст.173-2 КпАП України, пов'язаних з проведенням корекційних програм з особами, які вчинили насильство в сім'ї, вдосконалення механізму їх перенаправлення. Так, враховуючи значну кількість звернень з приводу насильства в сім'ї (53785), такий стан речей можна пояснити відсутністю належного функціонування даних програм. З іншого ж боку, на корекційну програму було за перше півріччя 2010 року направлено лише 2531 особу, з них жінок – 321, чоловіків – 2210, але безпосередньо пройшли дану програму лише 165 осіб. При цьому у ряді областей, не зважаючи на досить високий рівень скоєння правопорушень даної спрямованості, за цей же звітний період на корекційну програму не було направлено жодної особи (наприклад у: Вінницькій, АР Крим, Івано-Франківській, Закарпатській, Луганській, Чернівецькій, Кіровоградській, Харківській, Сумській, Тернопільській, Полтавській) [3]. Наведені приклади породжують сумнів в ефективності даної програми, особливо при можливості правопорушника відмовитися від її проходження.

В такому разі чи не єдиним способом покращення ситуації, що склалася, є здійснення заходів, спрямованих на попередження насильства в сім'ї. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає попередження насильства в сім'ї як систему соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї [1].

Характеристика самого визначення дозволяє стверджувати про одночасне об'єднання цілої низки заходів, які мають різні завдання. Так, діяльність, про яку йдеться, сьогодні називають різними за обсягом і змістом конкретних заходів, що нею охоплюється, терміна-

ми: «попередження», «запобігання», «припинення», «профілактика». Це, насамперед, пов'язано з відсутністю сталого понятійного апарату. Тому в даному випадку доцільно було би використати термін «протидія» під яким розуміють дію спрямовану проти іншої дії, діяльність проти когось, чогось [5, с.992].

Разом із тим потрібно визначити перелік суб'єктів, на які покладається здійснення комплексу заходів спрямованих на попередження насильства в сім'ї. Їх можна розділити на два види: 1) спеціалізовані суб'єкти і 2) неспеціалізовані суб'єкти.

До першого виду слід віднести, насамперед, міліцію, зокрема, службу дільничних інспекторів міліції та кримінальну міліцію у справах дітей, на яких покладається обов'язок по виявленню, попередженню, припиненню та розкриттю правопорушень у даній сфері [1, 8–11]. Окремо слід назвати спеціально уповноважені органи виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї - органи опіки і піклування, кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. В систему спеціалізованих суб'єктів попередження насильства в сім'ї доцільно віднести спеціалізовані психіатричні заклади, що здійснюють профілактику, лікування, медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади на підставах та в порядку, передбаченому Законом України «Про психіатричну допомогу» [6].

До неспеціалізованих суб'єктів попередження можна віднести державні і громадські органи, установи, об'єднання, для яких попереджувальна діяльність не є однією із основних (статутних) функцій. Зокрема, це державні адміністрації і органи місцевого самоврядування, місцеві територіальні громади, громадські об'єднання, громадські приймальні, жіночі організації, медичні установи, релігійні конфесії, телефони довіри, будинкові (вуличні) комітети та ін. У коло неспеціалізованих суб'єктів також входять сім'я, школа, трудовий колектив, члени родини, окремі громадяни тощо.

Серед повноважень, наданих спеціалізованим суб'єктам, необхідно виокремити про-

ведення просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї. Зокрема, мова ведеться про підвищення авторитету сім'ї шляхом популяризації історичних традицій української родини, духовних та моральних цінностей сім'ї – формування у свідомості громадян розуміння важливості ролі сім'ї у процесі державотворення, вихованні нового покоління, забезпечення суспільної стабільності та відтворенні населення. А також сприяння відродженню традиційно міцної, працелюбної, заможної сім'ї з урахуванням нових соціально-економічних відносин.

В першу чергу, до основних напрямків профілактики слід віднести проведення правової пропаганди серед населення. Передбачається роз'яснення громадянам норм чинного законодавства. Наприклад, положень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Зокрема, ставиться завдання переконати громадян, що держава захищає їхній спокій, благополуччя, право на гармонійний розвиток особистості і задоволення її соціальних потреб у сімейному житті, від проявів сімейного насильства. Гарантіями такого захисту буде застосування спеціальних заходів реагування на факти насильства в сім'ї, а також невідворотне притягнення винуватців сімейного насильства до встановленої адміністративної, цивільно-правової чи кримінальної відповідальності. Також слід забезпечити обізнаність громадян про основні види насильства в сім'ї, його прояви, органи та установи, що покликані боротися з цим явищем, про порядок звернення та місцезнаходження даних суб'єктів. Крім того, є необхідність у роз'ясненні широкому загалу положень і санкцій статей нового Кримінального кодексу України, що передбачають покарання за злочини проти життя та здоров'я громадян. Існує потреба у загальнодоступному тлумаченні норм нового Сімейного кодексу України, положень адміністративного, цивільно-правового, житлового законодавства, зокрема тих, що містять профілактичне навантаження. Важливими формами правової пропаганди можуть бути виступи правознавців на телебаченні, у радіо ефірі, публікації у

періодичних виданнях. Значна увага повинна приділятися безпосереднім зустрічам працівників суду, прокуратури, міліції, науковців з громадянами у трудових колективах, за місцем проживання. Доцільно проводити збори, бесіди, вечори, лекційну роботу з правової тематики загалом і, зокрема, з профілактичної освіченості населення. Важливо підняти рівень правової освіти та культури жителів населених пунктів, виховувати віру в силу закону, усувати правовий нігілізм.

Вбачається необхідним започаткування мережі консультативних центрів з питань підготовки молоді до вступу у шлюб. Впровадження до навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів спеціальних предметів та учбових курсів по статевому і сімейному вихованню, основам безконфліктного спілкування, видавництво відповідної навчально-методичної літератури.

Разом із тим, значну роль в утвердженні в масовій свідомості населення загальнолюдських моральних цінностей і усталених релігійних канонів (гуманізму, добродійництва, милосердя, толерантності, доброзичливості) мають відігравати й засоби масової інформації, в навчальному процесі у закладах освіти проти культу насильства, жорстокості та бездуховності, поширення інформації, що розтліває суспільну мораль.

Безперечно, здійснення запропонованої системи заходів попередження насилля прямо залежить від політичної та економічної стабільності у державі, зміцнення демократичних інститутів, верховенства права і закону, успіхів у побудові громадянського суспільства. Однак, саме від повноти та достатності заходів попередження насилля в сім'ї, а також від належності контролю залежить реальність виконання як загальнодержавних так і регіональних програм в даній сфері, а значить, й ефективність попередження насилля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» : від 15.05.2003 р., № 755-IV // ВВР України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

2. Голіна В. В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи : навч. посіб / В. В. Голіна. – Х. : НЮАУ, 1997. – 52 с.

3. Інформація про здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї за I півріччя 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=121384&cat_id=120186.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х. : Одиссей, 2010. – 248 с. – (Закони України).

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

6. Закон України «Про психіатричну допомогу» : від 22.02.2000 р., № 1489-III // ВВР України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.

7. Антонян Ю. М. Преступное поведение и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Спарк, 1998. – 215 с.

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» : від 15.05.2003 р.,

№ 755-IV // ВВР України. – 2009. – № 13. – Ст. 153.

9. Наказ М-ва України у справах сім'ї та молоді, МВС України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» : від 07.09.2009 р., № 3131/386 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 52. – Т. 2. – Ст. 2884.

10. Наказ Держ. комітету України у справах сім'ї та молоді, МВС України, М-ва освіти і науки, М-ва охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» : від 16.01.2004 р., № 5/34/24/11 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 4. – Т. 2. – Ст. 202.

11. Постанова Кабінету міністрів України «Про порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» : від 26.04.2003 р., № 616 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – Ст. 1549.

Яценко В. П. Деякі питання адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї / В. П. Яценко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 1003–1007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10jvpnvc.pdf>

Розглянуто законодавчі проблеми, пов'язані з удосконаленням механізму залучення до адміністративної відповідальності за здійснення насильства в родині. Визначено напрямки попередження здійснення насильства в родині й органи, на яких покладені дані завдання.

Яценко В.П. Некоторые вопросы административной ответственности за совершение насилия в семье

Рассмотрены законодательные проблемы, связанные с усовершенствованием механизма привлечения к административной ответственности за совершения насилия в семье. Определены направления предупреждения совершения насилия в семье и органы, на которых возложены данные задачи.

Jatsenko V.P. Some Questions of Administrative Responsibility for Violence Fulfillment in a Family

The problems associated with the improvement of the mechanism of accountability for acts of violence in the family, were considered. The ways to prevent violence in the family, authorities responsible for it was defined.